

MÚSICA

Ball de gitanes del Vallès

text i fotografies: Lydia Orbitg Rodríguez

Totes les fotografies mostren el Ball de Gitanes del Vallès, executat per l'Esbart Sabadell Dansaire a la pl. Sant Roc de Sabadell, 22 de febrer del 2004.

Cada any, el diumenge de Carnestoltes, a la Pl. Sant Roc de Sabadell s'aplega una munió de públic per veure el Ball de gitanes del Vallès. No és una casualitat que es faci cada any en la mateixa data, ans és una tradició arrelada des de fa alguns segles.

Ja el 1887, D. Francisco Maspons i Labrós, en el llibre *Miscelánea folklòric*, ens explica la seva vivència, el dilluns de Carnestoltes de 1884 a Mollet del Vallès on, juntament amb els delegats de l'Associació d'excursions catalana van participar de la festa del Ball de Gitanes. Segons F. Maspons, el Ball de Gitanes del Vallès era un ball molt popular que es ballava per Carnestoltes en diferents poblacions del Vallès. Era característic de la diada que sortissin moltes colles a la plaça procedents de diverses poblacions i cada una d'elles executés el seu ball.

Les colles eren acompanyades de diversos personatges: el diabló i el vell i la vella, que segons la colla a qui acompanyaven anaven vestits d'una manera o altre. Per exemple, els diablots de la Colla de l'Arrabal de Vilanova anaven vestits amb calçons de pell i esqueles a la cintura i llargues xurriaques a la mà, així com també uns llargs bastons de tres puntes anomenats forquetes. El vell anava vestit amb una jaqueta llarga i un barret de copa, tot vell i atrotinat, i la vella era un home vestit de dona amb roba vella i usada.

En entrar a plaça, primer entrava el diabló seguit del vell i la vella i per últim entrava la comitiva formada per vuit o més parelles de balladors. El que era més curiós era la diferència d'edat entre els nois i les noies. Mentre que els nois tenien divuit o vint anys, les noies no eren més grans del 10 anys. Els nois anaven vestits amb armilla i pantalons de pany negre amb calça curta, duïen sabata enflocada i anaven en màniga de camisa. Les noies duïen una faldilla curta de seda, de vius colors, riques arracades i joies al cap i coll, i molts llaços i flocs per tot arreu. També portaven grans mantons de llarg serrell que voleïaven a l'impuls del seu pas. Al costat de cada noia, hi anava una noia més grandeta, com a ajudanta o servidora.

De la comitiva, el jove o fadrí que obria la Colla era el Nuvi de davant i el qui la tancava era el Nuvi de darrera.

Cada colla executava el ball que constava de diverses parts: el passeig, la jota, molt animada; la contradansa, que era més sèria i per últim, dues altres parts del ball, consistent en diverses figures entre els balladors i balladores. Al final de l'actuació de cada colla, els Diablots s'encarregaven de cridar visques per la colla que sortia i enmig dels crits i aplaudiments, es llançava una pluja de puros i confits pels nois i les noies sortints.

El més important de la festa consistia en veure qui treia a plaça les noies més guapes, més elegants i més ben vestides, els Diablots més graciosos, i sobre tot qui ballava millor. L'habilitat de cada colla també era treure figures, passos i combinacions noves.

A part de Mollet es ballaven Gitanes en molts d'altres pobles de la rodalia; així dijous gras es ballaven Gitanes a Parets i a Montmeló, el dissabte a Ripolllet i a Arrabal de Vilanova, etc.

En quant a la música, recorda F. Maspons, que antigament s'usava el sac de gemecs. Cap a l'any 1850, a Ripollet s'usaren per primera vegada instruments de corda i es va anar ampliant, al llarg del temps, amb instruments de vent.

F. Maspons recordava que abans (suposem que a principi del segle XIX) no hi havia gaire bé cap poble del Vallès que no tingués la seva Colla, i alguns dues i tres. Però, en algunes poblacions com ara Sabadell, ja s'havia perdut aquesta tradició.

F. Maspons, finalment, resumia els trets característics del Ball de Gitanes del Vallès. La indumentària pròpia de les gitanes, en els homes era la jaqueta i pantalons negres o bé els pantalons blancs i curts fins al genoll a l'estil de saragüells (àrabs); també era propi dels homes el barret de copa alta amb l'ala entregirada amb un plomall vermell, més alt que el barret, i rematat de groc; una banda o cenyidor i una faixa vermella, i finalment, els camals o calçons amb cascavells. En les noies es distingia el mocador a l'espatlla "a lo gitanesc"¹, i el predomini de flocs i llaços de colors vius. La música més apropiada era la del tamborí i el sac de gemecs. També eren molt típics els personatges que hi sortien, com el Vell i la Vella, els Diablots i el Capità.

Per saber l'origen del ball, F. Maspons feia referència al llibre de Cervantes "La Gitanilla" on es parla d'una dansa que té similituds amb el Ball de Gitanes del Vallès. A més els llaços de colors vius i els personatges que apareixen en el ball, formen una sola família o tribu el que fa pensar que és una festa importada pels gitanos.

El 1884, a Sabadell, ja no es ballava el Ball de Gitanes del Vallès, que s'havia perdut feia alguns anys, segons ens explica F. Maspons. Però, un altre autor, Marian Burgués ens explica en el seu llibre "Sabadell del meu record, cinquanta anys d'història anecdòtica local" publicat per primera vegada el 1929, que a Sabadell es ballaven gitanes el dilluns de Carnestoltes,

Segons M. Burgués, el dilluns, hi havia ballades de gitanes a la Plaça, davant de S.M. Carnestoltes. amb les colles de gitanes de Ripollet, Sentmenat, Castellar i les de Sabadell, ensenyades pel mestre d'aquest ball, l'adrogueret del carrer de St. Honorat. A la Plaça es muntaven bastides amb taulons i antenes i per un ral es podien veure les ballades des d'un punt alçat. Les entrades de colles a ballar, amb el diablots al davant fent petar les xurriaques i cridant la colla d'on era, animaven els vilatans i forasters de cada poble que seguien la seva colla.

Un altre autor que ens fa referència del Ball de Gitanes del Vallès és Joan Amades en el *Costumari Català* publicat l'any 1950. Aquest situa el Ball de Gitanes en el Vallès en l'època de Carnestoltes. Segons Amades el Ball de Gitanes tenia tota una simbologia de culte al geni, tot i que no quedava massa clar qui n'era el personatge prominent. Amades fa al·lusió al capità, als diablots,

al vell i la vella i, fins i tot, als nuvis com a personatges més importants.

El Ball de Gitanes del Vallès, com a dansa viva que és, ha anat evolucionant. La música, el vestuari, les figures del ball no són les mateixes a les que ens feien referència els diferents autors anomenats. Però el que no ha canviat és el seu esperit carnavalesc i les seves arrels vallesanes.

Actualment, el Ball de Gitanes del Vallès és ballat per Colles de Gitanes, que es dediquen exclusivament a la difusió del mateix, o bé per Esbarts dansaires que el tenen dins el seu repertori de danses. Sigui com sigui, el Ball de Gitanes del Vallès ha mantingut l'esperit alegre, festiu dels seus orígens.

A Sabadell, no existeix cap Colla de Gitanes però l'Esbart Sabadell Dansaire, mantenint la tradició de molts segles, cada diumenge de Carnestoltes, davant de l'Ajuntament de Sabadell, mostra a tot el públic assistent quin és el ball de la nostra comarca, el que destaca el nostre tarannà alegre, el nostre bon humor. Hi manquen els personatges com els diablots, el vell i la vella però s'ha mantingut la parella dels nuvis de davant. Les parts en que es divideix el ball també han canviat. Podem parlar, doncs, del pas doble d'entrada i de sortida, dels xotis, de les catxuxes, de les jotes i de les contradanses. La música tampoc és amb sac de gemecs sinó que els temps més moderns ens han dut a la cobla. S'han mantingut alguns trets característics del vestuari del qual ens feia referència F. Maspons. Els nois porten camals amb picarols i pantalons blancs i les noies porten un mocador a l'estil "gitanesc" i llaços de colors vius.

Malgrat tots els canvis que el temps ha portat i que ha fet evolucionar el Ball de Gitanes del Vallès, el seu esperit no ha canviat. Segueix essent una gran festa.

¹ mocador que es creuava des d'una espatlla a la cintura on es feia un nus.